ҒТАМР 16.01.09 https://doi.org/10.26577/JOS201194526

Б.С. Бокулева*, С.А. Исмагулова, З.Е. Искакова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан
*e-mail: aknazar0909@mail.ru

МӘДЕНИЕТТЕР ТОҒЫСЫ: ПАРСЫ ЖӘНЕ МОҒОЛ ДӘСТҮРЛЕРІНІҢ ҮНДІ ӨНЕРІ МЕН ӘДЕБИЕТІНЕ ЫҚПАЛЫ

Бұл мақалада ортағасырлық кезеңде парсы және моғол мәдени дәстүрлерінің үнді өнері мен әдебиетінің дамуына тигізген терең әрі ұзақ мерзімді ықпалы қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – үнді өнері мен әдебиетіне ықпал еткен нақты бағыттардың дамуын айқындап, парсы және моғол дәстүрлерінің үнді дәстүрлерімен синтезделу үдерісін талдау. Негізгі көркем және әдеби туындыларды талдау арқылы зерттеу моғол дәуірінде (1526-1857 жж.) парсылық эстетикалық талғам, әдеби формалар мен көркемдік тәсілдердің қалай енгізіліп, бейімделіп, жергілікті үнді дәстүрлерімен үндескендігін айқындайды. Соның нәтижесінде жаңа гибридтік мәдени өрнектер қалыптасты.

Зерттеу бұл мәдени өзара ықпалдастықтың біржақты ықпал ету емес, керісінше, күрделі мәдени келіссөздер үдерісі болғанын және соның нәтижесінде өзіндік үнді-парсы көркемдік әрі әдеби дәстүрлердің пайда болғанын көрсетеді. Түркі халықтарының өзге шығыс халықтарының тіліне ықпал етуін зерттеу қазіргі шығыстанушылар, солардың ішінде үндітанушылар мен түркітанушылар үшін теориялық және практикалық маңызы зор және өзекті мәселе болып табылады. Зерттеу қорытындылары мәдени тоғыстардың Үндістанның көркем мұрасы мен әдеби канонын қалыптастырудағы маңызын айқындай отырып, қазіргі Оңтүстік Азия мәдени өндірісінде де жалғасып отырған мәдени бейімделу мен синтездің кең ауқымды үлгілерін түсіндіруге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: мәдениетаралық зерттеулер, үнді-парсылық мәдени синтез, мәдени ықпал, үнді әдеби мәдениеті, Моғол кезеңі, мәдени гибридтілік.

B.S. Bokuleva*, S.A. Ismagulova, Z.E. Iskakova

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
*e-mail: aknazar0909@mail.ru

Crossroads of Cultures: The Influence of Persian and Mughal Traditions on Indian Art and Literature

This article examines the profound and long-term influence of Persian and Mughal cultural traditions on the development of Indian art and literature during the medieval period. The aim of the study is to identify the principal directions of their influence on Indian artistic and literary development and to analyze the process through which Persian and Mughal traditions were synthesized with indigenous Indian cultural traditions. Based on an analysis of major artistic and literary works, the study demonstrates how Persian aesthetic principles, literary forms, and artistic techniques were introduced, adapted, and integrated into local Indian traditions during the Mughal period (1526-1857). As a result of this cultural interaction, new hybrid cultural forms emerged.

The study argues that this interaction was not a one-sided process of cultural influence but rather a complex process of cultural negotiation that led to the emergence of a distinctive Indo-Persian artistic and literary tradition. The study of the influence of Turkic peoples on the languages and cultures of other Eastern societies is of considerable theoretical and practical significance for contemporary scholars of Oriental studies, including Indian and Turkic studies. The findings highlight the crucial role of cultural interactions in shaping India's artistic heritage and literary canon, while also contributing to a broader understanding of the processes of cultural adaptation and synthesis that continue to influence cultural production in South Asia today.

Keywords: intercultural studies, Indo-Persian cultural synthesis, cultural influence, Indian literary culture, Mughal period, cultural hybridity.

© 2026 Al-Farabi Kazakh National University

Б.С. Бокулева*, С.А. Исмагулова, З.Е. Искакова
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан
*e-mail: aknazar0909@mail.ru

Перекресток культур: влияние персидских и могольских традиций на индийское искусство и литературу

В данной статье рассматривается глубокое и долгосрочное влияние персидских и могольских культурных традиций на развитие индийского искусства и литературы в средневековый период. Цель исследования заключается в выявлении основных направлений влияния на индийское искусство и литературу, а также в анализе процесса синтеза персидских и могольских традиций с местными индийскими культурными традициями. На основе анализа ключевых художественных и литературных произведений исследование показывает, каким образом в эпоху Империи Великих Моголов (1526–1857 гг.) персидские эстетические принципы, литературные формы и художественные приемы были восприняты, адаптированы и интегрированы в местную индийскую традицию. В результате сформировались новые гибридные культурные модели.

Исследование демонстрирует, что данное культурное взаимодействие не носило одностороннего характера, а представляло собой сложный процесс культурных взаимовлияний, итогом которого стало формирование самобытной индо-персидской художественной и литературной традиции. Изучение влияния тюркских народов на языки и культуры других народов Востока представляет значительный теоретический и практический интерес для современных востоковедов, в том числе индологов и тюркологов. Результаты исследования подчеркивают важную роль культурных взаимодействий в формировании художественного наследия и литературного канона Индии, а также позволяют глубже понять масштабные процессы культурной адаптации и синтеза, которые продолжаются в современном культурном производстве Южной Азии.

Ключевые слова: межкультурные исследования, индо-персидский культурный синтез, культурное влияние, индийская литературная традиция, эпоха Моголов, культурная гибридность.

Кіріспе

Үнді субконтинентінің мәдени кеңістігі өзінің ұзақ тарихи даму барысында көптеген сыртқы ықпалдардың әсерімен қалыптасты. Солардың ішінде Моғол дәуіріндегі парсы мәдениетінің ықпалы ерекше орын алады. Бұл ықпал әсіресе парсы тілі мен мәдениетін мемлекеттік басқару, әдебиет және өнер салаларында кеңінен қолданған Моғол империясы (1526-1857 жж.) кезеңінде күшейіп, терең әрі тұрақты сипат алды. Бұл мақаланың мақсаты – үнді өнері мен әдебиетіне ықпал еткен нақты бағыттардың дамуын айқындап, парсы және моғол дәстүрлерінің үнді дәстүрлерімен синтезделу үдерісін талдау болып табылады.

Шығу тегі түркі-моғол болғанымен, мәдени бағдарында парсылық сипат басым болған моғол билеушілері үнділік контекске бейімделген, бірақ негізінен парсылық үлгілерге сүйенген жоғары дамыған сарай мәдениетін қалыптастырды. Соның негізінде үнді-парсылық көркем және әдеби өрнектердің өзіндік формалары қалыптасты. Бұл тақырып отандық түркітанушылар мен үндітанушылар арасында зерттеу аясы болмағандығы тақырыптың тың сала екендігін айқындайды. Аталған мәдени алмасудың маңызы тек тарихи тұрғыдан ғана емес. Моғол кезеңінде пайда болған үнді-парсылық мәдени синтез үнді өнері мен әдеби дәстүрлерін түбегейлі өзгертіп, жаңа эстетикалық талғамдарды, жанрларды және көркемдік тәсілдерді дүниеге әкелді. Бұл үрдістер қазіргі Оңтүстік Азия мәдени кеңістігінде де өз ықпалын сақтап отыр. Сонымен қатар, мәдени бейімделу мен гибридтену үдерістерін талдау қазіргі жаһандану жағдайындағы мәдени өзара ықпалдастық мәселелерін түсінуге мүмкіндік береді.

Зерттеу бейнелеу өнері (әсіресе кескіндеме мен сәулет) және әдебиет (поэзия мен прозалық жанрлар) сынды мәдениеттің екі негізгі саласына назар аударады. Аталған салалардағы маңызды туындылар мен тарихи үдерістерді талдау арқылы мақалада Моғол дәуіріндегі үнді-парсылық мәдени алмасуға тән мәдени трансмиссия, бейімделу және синтез механизмдері айқындалады.

Мақалада теориялық-әдістемелік негіз ретінде АҚШ-тың Висконсин университетінің «Memorial Library» кітапханасынан жинақталған ағылшын тіліндегі еңбектер зерттеу тақырыбына негіз ретінде пайдаланылды. Атап айтқанда, Beach Milo Cleveland (1981) «The Imperial Image: Paintings for the Mughal Court», Asher Catherine B. (1992) «Architecture of Mughal India», Alam Muzaffar (2004) «The Languages of Political Islam

in India», Eaton Richard M. (2019) «India in the Persianate Age: 1000-1765», Richards John F. (1993) «The Mughal Empire», Soucek Priscilla P. «Persian Artists in Mughal India: Influences and Transformations», Bhabha Homi K. (1994) «The Location of Culture» сынды еңбектер. Пайдаланылған ғылыми еңбектер парсы, моғол және үнді мәдениеттерінің өзара ықпалдастығын кешенді түрде қарастыратын беделді академиялық дереккөздер болып табылады. Аталған зерттеулердің теориялық-әдістемелік база ретінде алынуының басты себебі – олардың Моғол империясы кезеңіндегі мәдени синтез мәселесін тарих, өнертану, сәулет, әдебиеттану және мәдениеттану тұрғысынан кешенді, терең әрі жүйелі талдауы. Мәселен, Beach Milo Cleveland (1981) «The Imperial Image: Paintings for the Mughal Court» еңбегінде моғол сарайындағы миниатюра өнерінің қалыптасуына парсылық көркемдік дәстүрдің әсері талданады. Бұл зерттеу мақаладағы үнді кескіндемесіндегі парсы эстетикасының ықпалын түсіндіруге маңызды негіз береді. Автор сарайлық өнердің композициялық құрылымы, бояу үйлестігі және бейнелеу тәсілдерінің парсы мектебімен сабақтастығын нақты мысалдар арқылы көрсетеді. Сондықтан бұл еңбек үнді өнеріндегі мәдени трансформацияны зерттеуде маңызды теориялық тірек ретінде қолданылды. Сонымен қатар, Asher Catherine B. (1992) «Architecture of Mughal India» еңбегінде парсы-исламдық архитектуралық элементтердің Моғол сәулет өнерінің қалыптасуындағы рөлі зерттелген. Автор күмбез, арка, симметрия және бақ ансамбльдері секілді сәулеттік ерекшеліктердің Үндістан кеңістігінде жаңа сипат алғанын дәлелдейді. Бұл еңбек зерттеудегі мәдени ықпалдастықтың тек әдебиет пен кескіндемеде ғана емес, сәулет өнерінде де көрініс тапқанын көрсету үшін пайдаланылды. Alam Muzaffar (2004) «The Languages of Political Islam in India» еңбегі парсы тілінің Моғол дәуіріндегі саяси және әдеби дискурс тілі ретіндегі қызметін түсіндіреді. Бұл зерттеу арқылы парсы тілінің үнді әдебиетіне, сарай мәдениетіне және интеллектуалдық ортаға ықпалы айқындалады. Аталған еңбек мақаладағы әдеби ықпал мәселесін талдауда, әсіресе парсы әдеби дәстүрінің үнді поэзиясы мен сарайлық әдебиетке әсерін түсіндіруде маңызды әдіснамалық негіз болды.

Eaton Richard M. (2019) «India in the Persianate Age: 1000-1765» еңбегінде автор Үндістандағы исламдық және парсылық мәдени ықпалдың тек саяси үстемдік емес, өркениеттік өзара алмасу процесі болғанын көрсетеді. Бұл концепция мақаладағы «мәдениеттер тоғысы» ұғымын ғылыми тұрғыдан негіздеуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, Richards John F. (1993) «The Mughal Empire» еңбегі Моғол мемлекетінің тарихи құрылымы мен мәдени саясатын түсіндіретін іргелі зерттеулердің бірі болып саналады. Бұл еңбек арқылы Моғол империясының көпэтносты және көпмәдениетті орта қалыптастырғаны айқындалып, парсы мәдениетінің Үндістандағы таралуының тарихи алғышарттары анықталды. Ал Soucek Priscilla P. «Persian Artists in Mughal India: Influences and Transformations» зерттеуі парсы шеберлерінің үнді өнеріне әкелген көркемдік жаңалықтарын және олардың жергілікті өнер дәстүрімен синтезделу процесін талдайды.

Жалпы алғанда, аталған еңбектердің барлығы зерттеу тақырыбына тікелей қатысты, ғылыми қауымдастықта кеңінен мойындалған академиялық дереккөздер болып табылады. Олар мәдени ықпал, өркениетаралық байланыс, өнер мен әдебиеттегі синтез секілді ұғымдарды теориялық тұрғыдан негіздеуге мүмкіндік береді. Сондықтан бұл зерттеулер мақалада парсы және моғол дәстүрлерінің үнді өнері мен әдебиетіне ықпалын объективті әрі кешенді талдау үшін сенімді теориялық-әдістемелік база ретінде пайдаланылды.

Бұл талдау «ықпал» ұғымының қарапайым, біржақты моделінен шығып, әртүрлі мәдени дәстүрлердің тоғысуы барысында туындайтын келісім, бейімделу және трансформация үдерістерін қарастыратын мәдениетаралық зерттеулер аясында жүзеге асырылады. Хоми Бхабханың «мәдени гибридтілік» тұжырымдамасына сүйене отырып, мақала үнді-парсылық мәдени синтезді парсылық формалардың үнді дәстүрлеріне біржақты таңылуы ретінде емес, шығармашылық бейімделу мен өзара келісім нәтижесінде жаңа мәдени өрнектер қалыптасатын «үшінші кеңістік» ретінде қарастырады. Зерттеуде Пьер Бурдьенің «мәдени капитал» теориясы қолданылады. Бұл теория парсылық мәдени формалардың Моғол сарайы контексінде бедел мен зияткерлік мәртебенің белгісі ретінде қызмет атқарғанын түсіндіруге мүмкіндік береді. Осыған байланысты үнділік ақындар мен суретшілердің аталған формаларды қабылдауы мен бейімдеуі әлеуметтік-мәдени капиталды иелену стратегиясымен де сабақтас болды. Ричард Итон мен Музаффар Алам еңбектерінде дамытылған «мәдени аударма» ұғымы парсылық мәдени элементтердің үнділік ортаға «аударылу» үдерісін

түсіндіруде әдіснамалық негіз ретінде алынады. Бұл үдерісте бастапқы мағыналар сақталып қана қоймай, жаңа әлеуметтік-мәдени контексте қайта интерпретацияланып, жаңа қызметтерге ие болды.

Зерттеу әдістері

Зерттеу барысында парсы және моғол мәдени дәстүрлерінің үнді өнері мен әдебиетіне ықпалын жан-жақты қарастыру үшін ғылыми әдістер кешені қолданылды. Әдістер зерттеудің әрбір міндетіне сәйкес таңдалып, мәдени синтез үдерісін тарихи, әдеби және өнертанулық тұрғыдан кешенді талдауға мүмкіндік берді.

Үнді бейнелеу өнеріндегі парсы ықпалының көркемдік ерекшеліктерін талдау – мақаланың алғашқы міндеті. Бұл бағытта өнертанулық талдау әдісі қолданылды. Атап айтқанда, моғол миниатюралары мен сәулет ескерткіштеріне композициялық талдау жүргізілді. Композициялық талдау барысында суреттердегі кеңістік құру тәсілдері, түстік шешімдер, фигуралардың орналасуы, сәндік элементтер мен символдық бейнелер қарастырылды. Сонымен қатар стильдік талдау әдісі арқылы парсы кескіндемесіне тән нәзік сызық техникасы, декоративтік өрнектер, симметрия және сәулеттік элементтердің үнділік көркем дәстүрмен үйлесуі зерттелді. Сәулет өнерін зерттеуде құрылымдық-функционалдық талдау қолданылып, чахарбаг, иван, пиштақ, қос күмбез сияқты парсылық элементтердің үнді сәулет кеңістігінде қандай қызмет атқарғаны анықталды.

Зерттеудің екінші міндеті – парсы әдеби дәстүрлерінің үнді әдебиетіне ықпалын анықтау болды. Бұл бөлімде әдебиеттанулық интертекстуалдық талдау әдісі қолданылды. Әдіс арқылы парсы поэзиясындағы образдар жүйесі, метафоралар, поэтикалық құрылымдар мен жанрлардың үнді әдеби мәтіндерінде қайта бейімделуі қарастырылды. Сонымен қатар дискурстық талдау әдісі пайдаланылып, парсы тілінің Моғол сарайындағы саяси және мәдени бедел тілі ретіндегі қызметі зерттелді. Бұл әдіс әдеби формалардың тек көркем құбылыс емес, әлеуметтік-мәдени капиталдың көрсеткіші болғанын түсіндіруге мүмкіндік берді.

Үшінші міндет – үнді-парсылық мәдени синтездің нәтижесінде қалыптасқан гибридтік мәдени формаларды айқындау болды. Осы мақсатта мәдениетаралық талдау әдісі мен мәдени гибридтілік концепциясына негізделген интерпретациялық әдіс қолданылды. Хоми Бхабханың «үшінші кеңістік» теориясына сүйене отырып, мәдени ықпалдың біржақты емес, өзара бейімделу және қайта интерпретация үдерісі екендігі талданды. Сонымен қатар Пьер Бурдьенің «мәдени капитал» теориясы арқылы парсы мәдениетінің Моғол сарайындағы әлеуметтік мәртебе құралы ретіндегі рөлі түсіндірілді.

Зерттеу нәтижелері мен талқылау

Зерттеу нәтижесінде парсы және моғол мәдени дәстүрлерінің үнді өнері мен әдебиетіне ықпалы тек сыртқы мәдени әсер емес, күрделі мәдени синтез үдерісі екендігі анықталды. Парсылық көркемдік және әдеби формалар үнді кеңістігінде сол күйінде көшірілмей, жергілікті эстетикалық талғам мен мәдени ерекшеліктерге сәйкес қайта бейімделгені байқалды.

Бейнелеу өнері саласында моғол миниатюралық кескіндемесінің парсы және үнді дәстүрлерінің синтезі негізінде қалыптасқан жаңа көркемдік мектеп екендігі дәлелденді. Парсы кескіндемесіне тән нәзік қылқалам техникасы, сәндік композиция және символдық бейнелеу үнділік түстік шешімдермен және табиғилыққа ұмтылған көркемдік әдістермен үйлесіп, ерекше моғол стилін қалыптастырғаны анықталды. Сонымен қатар моғол сәулет өнеріндегі парсылық архитектуралық элементтердің үнді құрылыс дәстүрімен бірігуі нәтижесінде Тәж-Махал, Һумаюн кесенесі сияқты синкреттік сәулет ескерткіштері пайда болғаны айқындалды.

Әдебиет саласында парсы тілінің Моғол дәуірінде жоғары мәдениет пен әкімшілік тілі ретінде қызмет атқарғаны және оның үнді әдебиетінің жанрлық әрі поэтикалық дамуына үлкен ықпал еткені анықталды. Газель, маснави, дастан секілді парсы әдеби формалары үнді тілдеріне бейімделіп, урду әдебиетінің қалыптасуына негіз болғаны дәлелденді. Сонымен қатар парсы әдебиетіндегі сопылық идеялар мен символдық жүйенің үнді поэзиясына еніп, жергілікті философиялық және діни түсініктермен үйлескені байқалды.

Зерттеу нәтижелері үнді-парсылық мәдени синтездің біржақты мәдени үстемдік емес, өзара ықпалдастық пен шығармашылық бейімделу нәтижесінде қалыптасқанын көрсетті. Соның нәтижесінде үнді де, парсы да мәдениетіне толық жатпайтын, бірақ екі өркениеттің белгілерін біріктірген жаңа гибридтік мәдени кеңістік пайда болғаны анықталды. Бұл құбылыс қазіргі Оң-

түстік Азия мәдениетінде де жалғасып отырған мәдени бейімделу мен мәдениеттер диалогының тарихи негізін түсіндіруге мүмкіндік береді.

Үнді бейнелеу өнеріне мұсылмандық ықпал

Моғол миниатюралық кескіндемесінің қалыптасуы – бейнелеу өнеріндегі үнді-мұсылмандық мәдени синтездің ең жарқын үлгілерінің бірі. 1526 жылы Бабыр Солтүстік Үндістанда өз билігін орнатқанда, ол Темір әулетіне тән парсылық мәдени бағдарды бірге ала келді. Алайда дербес моғолдық кескіндеме дәстүрі оның немересі Акбар (1556–1605 жж.) тұсында айқын қалыптаса бастады (Stronge, S. 2002: 89).

Акбар алғашқы императорлық көркем шеберхананы – *китабхананы* ұйымдастырып, парсы шеберлері Мир Саййид Әли мен Абд ас-Самадты жергілікті үнді суретшілерімен бірге жұмыс істеуге шақырды. Әртүрлі көркем дәстүрлердің осындай шебер түрде тоғыстырылуы нәтижесінде мұсылмандық техникалық әдістер мен композициялық қағидалар үнділік түстік шешімдермен, кеңістікті беру ерекшеліктерімен және тақырыптық ауқыммен үйлескен жаңа синтетикалық стиль қалыптасты. Өнертанушы Майло Кливленд Бичтің пікірінше, «қалыптасқан стиль мұсылмандық та, үнділік те емес, моғол империясының мәдени синтезіне пара-пар жаңа көркемдік тіл болды» (Beach M.C. 1981: 85).

Мұсылмандық ықпал моғол кескіндемесінде бірнеше негізгі бағытта көрінді:

Біріншіден, техникалық орындалу ерекшеліктері. Жіңішке қылқалам техникасы, ұсақ бөлшектерді нәзік бейнелеу және түсті күрделі үйлестіру парсылық, әсіресе сафавидтік кескіндеме мектебінен енді. Парсы суретшілері *нимқалам* (гризайльдік сурет) және *сиях-қалам* (монохромды сурет) секілді әдістерді енгізіп, олар кейін үнді шеберлері тарапынан игерілді.

Екіншіден, композициялық қағидалар. Көп нүктелі кескіндер, фигураларды иерархиялық масштабтау, сәндік жиектемелерді қолдану парсылық эстетикалық нормаларды бейнеледі. Дегенмен бұл элементтер уақыт өте келе үнділік табиғилыққа жақын кеңістік беру тәсілдерімен ұштасып, өзгеріске ұшырады.

Үшіншіден, иконографиялық және сәндік мотивтер. Патша бейнесінің айналасындағы жалын тәрізді нимб (*шамса*), *чахарбаг* (төртбөлікті бақ) үлгісіндегі сәулеттік композициялар және гүлді ою-өрнектер парсылық үлгіден алынғанымен, үнділік контексте жаңа мағыналық реңктерге ие болды (Soucek, P. P. 1987: 102).

Бұл синтездің эволюциясын кейінгі билеушілер кезеңінен де байқауға болады. Жахангир (1605-1627 жж.) тұсында кескіндемеде натурализм мен портрет жанры күшейді, ботаникалық және зоологиялық сюжеттер кеңінен дамыды. Бұл үдеріс императордың жеке қызығушылықтарымен қатар еуропалық ықпалдың артуымен де байланысты болды. Шах Жахан (1628-1658 жж.) дәуірінде стиль формалдылық пен техникалық кемелдікке ұмтылу арқылы жетілдірілді. Аурангзеб (1658-1707 жж.) кезеңінде императорлық орталық әлсіреген сайын суретшілер аймақтық сарайларға таралып, мектептің өңірлік нұсқалары қалыптаса бастады (Khan, R., & Singh, P., 2024: 118).

Осы бүкіл даму үдерісі барысында парсылық және үнділік элементтердің арақатынасы тұрақты емес, керісінше, динамикалық әрі өзара ықпалды сипатта болды. Өнертанушы Эбба Кох атап өткендей, моғол кескіндемесінің күші – оның парсылық, жергілікті үнділік және кейінірек еуропалық ықпалдарды біртұтас әрі өзіндік көркемдік жүйеге шебер біріктіру қабілетінде (Welch, S.C. 1978:141).

Сәулет өнері – үнді-парсылық мәдени синтез айқын көрініс тапқан тағы бір маңызды сала. Ерте моғол сәулеті Орта Азия мен Ирандағы Темір әулеті дәстүрлеріне сүйенгенімен, уақыт өте келе жергілікті үнділік құрылыс элементтерін енгізу арқылы өзіндік үнді-исламдық стиль қалыптастырды.

Парсылық ықпал моғол сәулетінің бірнеше іргелі қырларынан байқалады:

Біріншіден, парсылық жұмақ бақтарының үлгісінен алынған *чахарбаг* (парсыша: چهارباغ – Chahār Bāgh) (төртбөлікті бақ) композициясы моғол ландшафтық сәулетінің айқындаушы белгісіне айналды. Бұл үлгі Делидегі Һумаюн кесенесінің және Аградағы Тәж-Махал кешенінің бақ жоспарынан көрінеді. Парсы мәдениетінде бұл құрылым Құранда сипатталған жұмақ бейнесінің символдық көрінісі ретінде терең мағынаға ие болды.

Екіншіден, құрылымдық элементтер – *иван* (парсыша: ایوان – Iwān) бір жағы ашық күмбезді кеңістік, *пиштақ* (парсыша: پیشطاق – Pīshṭāq) қасбеттен шығыңқы портал, қос күмбез жүйесі (парсыша: دوگنبدی – Do-gonbadi немесе ағылшынша *double dome system*) – парсылық сәулет дәстүрінен енді. Бұл элементтер, әсіресе, Делидегі Жұма мешіті секілді діни құрылыстарда айқын байқалады.

Үшіншіден, сәндік әдістер – глазурьлі қыш тақташалар, *мукарнас* (араб-парсыша: مقرنس

– Muqarnas) бал ұясы тәрізді күмбездік өрнек, тасты бедерлеу мен инкрустациядағы күрделі геометриялық және гүлдік өрнектер – парсылық эстетикалық талғамды көрсетті. Алайда бұл әдістер жергілікті материалдар мен үнді шеберлерінің орындау техникасы арқылы жүзеге асырылып, аймақтық ерекшелікке ие болды.

Үнді сәулет дәстүрімен синтез үдерісі құрылыс материалдары мен сәндік элементтерді қолданудан айқын көрінеді. Парсы сәулетінде кірпіш басым қолданылса, Үндістандағы моғол құрылыстарында дәстүрлі түрде бағаланған қызыл құмтас пен ақ мәрмәр кеңінен пайдаланылды. Сондай-ақ үнділік *чатри* (хинди: छतरी – Chhatrī) күмбезді павильон, *жарока* (хинди: झरोखा – Jharokhā) шығыңқы терезе, *жали* (хинди/урду: जाली / جالی – Jālī) ойма тас тор секілді элементтер парсылық композициялық қағидаларға негізделген ғимараттарға үйлестірілді.

Бұл синтез өзінің кемелдену шегіне Тәж-Махал сынды ескерткіштерде жетті. Аталған кешен парсылық тұжырымдамалық және жоспарлау қағидаларын үнділік материалдармен, құрылыс техникасымен және сәндік дәстүрлермен табиғи түрде біріктірді. Сәулет тарихшысы Кэтрин Эшердің пікірінше, моғол сәулетінің ерекшелігі парсылық формаларды механикалық көшіруде емес, оларды үнділік жағдай мен дәстүрге шығармашылық тұрғыдан бейімдеуде жатыр; нәтижесінде тұжырымдамалық жағынан парсылық сипатта болғанымен, орындалу жағынан айқын үнділік ғимараттар дүниеге келді (Asher, C.B., 1992: 142).

Бұл үнді-парсылық синтездің аймақтық нұсқалары да қалыптасты. Декан өңірінде Құтб Шахи және Әділ Шахи әулеттері парсылық, моғолдық және жергілікті декандық элементтерді үйлестірген өзіндік стиль жасады. Бенгалда да парсы және моғол сәулеттік қағидалары жергілікті құрылыс дәстүрлері мен материалдарына бейімделіп, аймақтық ерекшелікке ие болды (Singh, R., 2022: 312). Үнді-парсылық сәулеттік синтездің аймақтық нұсқалары моғол стилі субконтиненттің әртүрлі өңірлерінде қабылданып, жергілікті жағдайға бейімделуі нәтижесінде қалыптасты. Мәселен, Декан аймағында Құтб Шахи және Әділ Шахи әулеттері парсылық, моғолдық және жергілікті декандық элементтерді өзіндік сипатта үйлестірген ерекше сәулеттік мектеп қалыптастырды (Haidar, N. N., & Sardar, M., 2015: 81). Сол сияқты Бенгал өңірінде де парсы және моғол сәулетінің тұжырымдамалық қағидалары жергілікті құрылыс дәстүрлері мен материалдарына икемделіп, аймақтық ерекшелігі айқын стиль пайда болды.

Үнді әдебиетіне парсы әдебиетінің ықпалы

Парсы тілінің үнді әдеби мәдениетіне ықпалы терең әрі көпқырлы болды. Бұл ықпал тек мазмұндық деңгейде ғана емес, әдеби формалардың құрылымы, мәтіндердің таралу жолдары және оларды қабылдау мәдениеті арқылы да көрінді. Парсы тілі субконтиненттің басым бөлігінде, әсіресе Солтүстік Үндістанда, мемлекеттік басқару мен жоғары мәдениеттің тіліне айналып, жергілікті әдеби дәстүрлерге айтарлықтай ықпал етті. Парсы тілінің сарай тілі ретінде орнығуы Дели сұлтандығы (1206–1526 жж.) кезеңінде басталғанымен, моғол дәуірінде бұл үдеріс айтарлықтай күшейді. Тарихшы Музаффар Аламның көрсетуінше, моғолдар парсы тілін тек әкімшілік қажеттілік ретінде емес, Балқаннан Бенгалға дейін созылған парсылық мәдени аймақтың бір бөлігі ретінде империяның мәдени бағдарын айқындайтын құрал ретінде насихаттады (Alam, M., 2004: 251). Осылайша парсы әдеби дәстүрін меңгеру империя элитасы үшін маңызды мәдени капиталға айналды.

Әдебиеттің парсылану тетіктері әртүрлі болды. Біріншіден, білім беру мен меценаттық институттар шешуші рөл атқарды. Империя аумағындағы медреселерде парсы тілі мен әдебиеті оқытылды, ал императорлық және аймақтық сарайлар парсы ақындары мен ғалымдарын қолдады. Мұндай институционалдық қолдау парсылық әдеби формалар мен поэтикалық нормалардың үнді әдеби өндірісіне терең енуіне мүмкіндік берді. Парсы әдеби мәтіндерінің таралуы, қолжазба түрінде болсын немесе ауызша оқылым арқылы болсын, үнді жазушылар мен аудиторияны парсы әдеби үлгілерімен таныстырды. Мысалы, Фирдоусидің «Шахнама» шығармасы, Саадидің «Гулистан» және «Бустан» туындылары, Хафиздің поэзиясы кеңінен танылып, терең ықпал етті.

Аударма қозғалыстары, әсіресе Акбар билік еткен кезеңде, маңызды рөл атқарды. Ол ресми аударма бюросын (*maktabkhana*) құрды, онда санскрит мәтіндері парсы тіліне және керісінше аудармалар жасатып, парсы мен үнді дәстүрлері арасында әдеби және интеллектуалдық алмасуға жол ашылды (Truschke, A., 2016: 32).

Нәтижесінде қалыптасқан әдеби мәдениет екі тілділік пен мәдени гибридтік сипатқа ие болды: көптеген жазушылар парсы және үнді тілдерінде еркін жұмыс істеді, ал аудитория бірнеше тілдік

және мәдени дәстүрдегі шығармаларды бағалай білді. Парсы поэзиялық формалары мен дәстүрлері үнді әдебиетіне айтарлықтай терең ықпал етті. Олар жаңа жанрлар, ырғақ үлгілері, риторикалық тәсілдер және тақырыптық мәселелерді енгізіп, біртіндеп үнді тілдеріне бейімделді. Мысалы, ғашықтық пен мистикалық құлшылық тақырыптарын қамтитын парсы лирикалық жанры *газель* үнді тілдерінде – урду, хинди, пенджаби және гуджаратиде кеңінен қолданылды. Парсы газелінің бір ырғақты рифмасы (*qafia*) мен қайталауы (*radif*) сақталып, үнді газельдерінде жергілікті бейнелер, эмоционалдық сезімдер және философиялық идеялар қосылды. Бұл бейімделу үрдісі Мир Таки Мир (1723-1810) және Мырза Ғалибтің (1797-1869) урду газельдерінде айқын көрінеді: олар парсы дәстүрінің формалды шектеулерінде қалса да, айрықша үнділік поэтикалық сезімін көрсетеді.

Сондай-ақ, парсының эпикалық-хикаяттық жанры *маснави*, романтикалық, батырлық және тәрбиелік тақырыптарда қолданылатын, үнділік контексте бейімделді. Мысалы, Мұхаммад Джаясидің «Падмават» (1540) шығармасы маснави формасын қолдана отырып үнділік романтикалық хикаятты жеткізсе, Мулла Даудтың «Чандан» туындысы дәстүрлі үнді махаббат оқиғасын осы формада баяндайды.

Парсы поэзиялық дәстүрлер, мысалы, белгілі метафораларды қолдану (мысалы, жарғанат пен гүл – ғашық пен ғашықты бейнелейтін символдар), риторикалық тәсілдер (мысалы, *iham* немесе амфиболия), және ұйымдастыру принциптері (мысалы, жинақты Аллаға, пайғамбарға және билеушіге мадақ өлеңдерімен бастау дәстүрі) үнді поэзиясына кеңінен ендірілді. Алайда, бұл дәстүрлер жиі шығармашылық тұрғыда бейімделді: үнді ақындары парсы түпнұсқаларындағы бейнелердің орнына жергілікті флора, фауна және мәдени сілтемелерді қолданды. (Joshi, N. & Ahmed, T., 2022:42).

Парсы ықпалы тек формалық ерекшеліктерге шектелмей, тақырыптық мәселелер мен эстетикалық сезімталдыққа да әсер етті. Парсы мистикалық дәстүрлері, әсіресе суфизм, құдайлық махаббат, рухани ізденіс және барлығының бірлігі тақырыптарын енгізді, бұл үнділік рухани дәстүрлермен, мысалы, Бхакти қозғалысымен үйлесіп, үнді поэзиясында маңызды элементтерге айналды. Парсы эстетикалық ұғымы *sukhan* (мінсіз сөз немесе өрнек) үнді поэзиялық теориясына ықпал етсе, парсы риторикалық тәсілдері, мысалы, *mazmun afirini* (тақырып жасау), үнді ақындарының шығармашылығына жол сілтеді.

Моғол дәуірінде үнді прозалық әдебиетінде парсы ықпалы әсіресе тарихи жазба және прозалық хикаяттарда айқын көрінді. Парсы тарихнамалық үлгілері, хронологиялық баяндау, риторикалық сәндеу және моральдық сабақ беру принциптері арқылы үнді тарихи жазбаларына шабыт берді. Абул Фазлдің «Акбарнама» және «Айн-и-Акбари» сияқты шығармалары сарай тарихы дәстүрін қалыптастырып, үнді тілдеріндегі мәтіндерге үлгі болды. Бұл туындылар нақты фактілерді жазумен қатар, стильдік әсемдік пен этикалық пікірді үйлестіріп, субконтиненттегі кейінгі тарихи жазуды қалыптастырды (Sharma, S., 2017:56).

Парсы биографиялық әдебиеті, әсіресе ақындардың өмірбаяндарын жинақтайтын *tazkira* дәстүрі үнді тілдерінде ұқсас жинақтардың пайда болуына ықпал етті. Мысалы, Мұхаммад Хусейн Азадтың «Ab-e Hayat» («Өмір Су»), урду поэзиясының алғашқы тарихы, парсы *tazkira* дәстүрлерінде қолданылған ұйымдастыру принциптері мен бағалау тәсілдерін ұстанды. Прозалық хикаяттарда парсы формалары, мысалы, *dastan* (эпикалық әңгіме) және *qissa* (хикаят), үнділік контексте бейімделіп, «Dastan-e Amir Hamza» сияқты туындылар пайда болды. Бұл шығармалар парсы баяндау әдістерін үнділік аңыз-әңгімелермен үйлестірді. Сол сияқты, парсы этикалық және тәрбиелік прозалық дәстүрлер, мысалы, Саадидің «Гулистан» шығармасы, үнді тілдеріндегі тәрбиелік әдебиетке әсер етті.

Моғол дәуіріндегі парсы-үнді мәдени алмасу қарапайым ықпал ету процесі емес, керісінше күрделі келіссөздер мен бейімдеулер арқылы жаңа мәдени формаларды туғызған процесс болды. Бұл жаңа формалар тек парсыға да, тек үндіге де тән емес, аралас сипатқа ие болды. Бұл үдерісті бірнеше интерпретациялық тұрғыдан түсінуге болады:

Мәдени интерпретация және бейімдеу. Үнді-парсы мәдени синтезі ғалымдардың *«мәдени аударма»* деп атаған үрдісін көрсетеді. Яғни бір дәстүрден алынған мәдени элементтерді тек қабылдау емес, оларды жаңа мәдени контексте бейімдеу және қайта интерпретациялау үдерісі. Бұл үдеріс парсы үлгілерін үнділік эстетикалық талғам, әлеуметтік контекст және философиялық жүйелерге сәйкес саналы және бейсаналы түрде өзгерту арқылы жүзеге асты. Мысалы, үнді суретшілері парсы сурет әдістерін қабылдағанда, оларды жергілікті талғамға бейімдеп, ашық түс-

тер, егжей-тегжейлі фон, флора мен фауна бейнелерінде табиғилықты күшейтті. Сол сияқты, үнді ақындары парсы поэзия формаларын, мысалы, газельді қабылдағанда, оны үнділік эмоциялық сезімдер мен философиялық идеяларды жеткізу үшін бейімдеді.

Бұл бейімдеулер тек техникалық өзгерістер емес, мәдени келіссөздердің терең үрдістерін көрсетеді. Мысалы, әдебиеттанушы Фрэнсис Притчетт урду поэзиясының дамуын талдай отырып, былай деген: «Бұл дәстүрдің гениалдығы – парсы поэзия дәстүрлерінің шектеулерінде жұмыс істей отырып, үнділік мәдени тәжірибеге негізделген сезімталдықты білдіру қабілетінде» (Pritchett, F.W., 1994: 198).

Қуат динамикасы және мәдени бедел. Парсы мәдени формаларын қабылдау саяси тұрғыдан бейтарап емес, белгілі бір қуат динамикасы аясында жүзеге асты. Парсы мәдениеті билеуші элита мәдениеті ретінде жоғары беделге ие болды, бұл оны әлеуметтік мәртебе немесе мәдени легитимдік іздегендер үшін қызықты етті. Дегенмен, үнді суретшілері мен жазушылар парсы ықпалының пассивті қабылдаушылары болған жоқ.

Тарихшы Мұзаффар Аламның айтуынша, үнділік мәдени өндірушілер парсы дәстүрлерімен стратегиялық түрде өзара әрекеттесті, тек өз шығармашылық жобаларына тиімді элементтерді қабылдады және жергілікті дәстүрлермен байланысын сақтады. Бұл стратегиялық таңдау Акбардың тапсырысы бойынша аударылған «Размнама» («Махабхараташың» парсы тіліндегі аудармасы) туындысында айқын көрінеді. Бұл жұмыс үнділік эпикалық баяндауды парсы көркемдік және мәтіндік дәстүрлер арқылы ұсына отырып, екі мәдени ортада бірдей қызмет атқаратын туындыға айналды (Alam, M., 2004: 251).

Үздіксіздік және жаңашылдық. Үнді-парсы мәдени синтезі бір жағынан дәстүрлі үнді өнері мен әдебиетіне үздіксіз жалғасуды білдірсе, екінші жағынан шығармашылық бейімдеу арқылы жаңашылдықты көрсетті. Бір жағынан, парсы мәдени элементтері ұзақ уақыт бойы дамып келе жатқан үнділік өнер және әдеби дәстүрлерге енгізіліп, олардың эволюциясына үлес қосты. Екінші жағынан, бұл интеграция екі бастапқы дәстүрге де толық жатпайтын жаңа мәдени формаларды туғызды.

Мысалы, моғол сәулет өнері парсы және үнділік үлгілерге сүйенсе де, ерекше сипаттарды дамытты: ақ мәрмәрді кеңінен пайдалану, күрделі *pietra dura* кірістірулері, парсы кеңістік концепцияларымен үнділік декоративтік элементтердің үйлесуі – бұл жаңа сәулет идиомасын құрады. Сол сияқты, урду газельдері әдеби формасы парсы және үнді поэзия дәстүрлерімен байланысын сақтай отырып, олардың ешқайсысына толық сәйкес келмейтін ерекше сипатқа ие болды.

Аймақтық ерекшеліктер және жергілікті бейімдеулер. Мәдени синтез үдерісі субконтиненттің әр түрлі аймақтарында айтарлықтай ерекшеленді, нәтижесінде үнді-парсы мәдениетінің ерекше аймақтық интерпретациялары пайда болды. Мысалы, Декан аймағында Бижапур және Голконда сұлтандықтары парсы техникасын жергілікті түс палитрасы мен тақырыптарымен үйлестірген сурет стилдерін дамытты, бұл моғол орталығының негізгі ағымынан ерекшеленді. Сол сияқты, Бенгалияда парсы әдеби ықпал жергілікті әдеби дәстүрлермен бірігіп, парсы формаларының ерекше бенгалиялық бейімдеулерін туғызды. Бұл аймақтық ерекшеліктер мәдени бейімдеуде жергілікті құндылықтардың маңыздылығын көрсетеді. Империялық орталықтан келген ықпалдың пассивті қабылдаушылары емес, аймақтық соттар мен мәдени өндірушілер парсы мәдени элементтерінің интерпретациясы мен жергілікті контекстерге бейімделуін белсенді түрде қалыптастырды.

Үнді өнері мен әдебиетінде парсы ықпалын зерттеу бірнеше кең ауқымды нәтижелерге ие:

Үнді-парсы мәдени синтезі біржақты мәдени ықпал моделін қиындатады, яғни бір дәстүрден екінші дәстүрге тек бір бағытта өту ретінде қарастырылмайды. Керісінше, бұл үдеріс күрделі келіссөздер, бейімдеу және трансформация арқылы жүреді, ол екі мәдениеттің – «ықпал етуші» және «ықпал етілген» – өзара әрекетіне негізделген. Бұл түсінік қазіргі жаһандану мен мәдени алмасу туралы талқылауларға мән береді, себебі мәдени «қабылдаушылардың» сыртқы мәдени формалармен өзара әрекетінде айтарлықтай белсенділігі бар екенін көрсетеді.

Үнді-парсы синтезінен туындаған ерекше мәдени формалар – парсы да, үнді де емес – Хоми Бабханың «мәдени гибридтілік» тұжырымдамасын көрсетеді (Bhabha, H.K., 1994). Бұл гибридтік формалар тек әртүрлі дәстүрлерден элементтердің комбинациясы емес, құрамдас бөліктерінен асып кететін жаңа мәдени өрнектерді білдіреді. Мұндай гибридтік формалардың қалай пайда болатынын түсіну мәдени трансформация және бейімдеу үдерістерін кеңінен зерттеуге мүмкіндік береді.

Үнді-парсы мәдени алмасуды зерттеу колониалды және ұлтшылдық тарихи наративтерге сыни пікір тудырады. Колониалды интерпретациялар көбіне үнді-ислам мәдениетінің «шетелдік» сипатын көрсетіп, оны «нақты» үнді дәстүрлеріне сырттан енген элемент ретінде суреттеді. Ал кейбір ұлтшылдық интерпретациялар сыртқы ықпалдарды азайтып, мәдени үздіксіздік тарихын құруға тырысты. Үнді-парсы мәдени формалардағы шығармашылық бейімдеу мен синтездің дәлелі үздіксіздік пен өзгерісті, жергілікті құндылықтарды және сыртқы ықпалды бірдей мойындайтын күрделі тарихты көрсетеді. Үнді-парсы мәдени синтезінің мұрасы қазіргі Оңтүстік Азияның мәдени өнімдерінде – сәулет, бейнелеу өнері, әдебиет және музыкада – әлі де көрініс табады. Бұл тарихи үдерісті түсіну қазіргі мәдени формаларды контекстке қоюға және жаһанданған әлемде мәдени алмасу мен бейімдеу үдерістерін түсінуге мүмкіндік береді.

Қорытынды

Парсы және Моғол мәдениетінің үнді өнері мен әдебиетіне ықпалы – бұл тек қарапайым «ықпал» моделінен асып түсетін, күрделі мәдени алмасу, бейімдеу және синтез үдерісі. Визуалды өнер мен әдеби формаларды мұқият зерттеу арқылы осы зерттеу парсы мәдени элементтері тек қабылданған жоқ, сонымен бірге үнді контекстінде белсенді қайта интерпретацияланып, түрлендірілгенін көрсетті. Нәтижесінде парсы да, үнді де емес, ерекше үнді-мұсылман (парсы, моғол) мәдени өрнектері пайда болды.

Мәдени синтез үдерісі бірнеше факторлармен қалыптасты: Моғол империясының контекстінде парсы мәдениетінің мәртебесі; үнді суретшілері мен жазушылардың парсы үлгілерін таңдау және бейімдеудегі белсенділігі; кейбір парсы және үнді эстетикалық және философиялық дәстүрлерінің үйлесімділігі; сондай-ақ сарай жүйесінен бастап білім беру жүйесіне дейінгі мәдени алмасуды қолдаған институттық құрылымдар.

Моғол миниатюралық сурет өнерінен және сәулеттен бастап үнді-парсы әдеби жанрлар мен дәстүрлерге дейінгі мәдени формалар шығармашылық бейімдеу арқылы мәдени әлсіздік емес, мәдени байытуды көрсетті. Бұл формалар мәдени алмасудың әлеуетін және оның іске асу тетіктерін көрсетеді, егер ол тек мәжбүрлеу емес, келіссөз арқылы жүзеге асса. Бұл тақырып қазіргі жаһандану мен мәдени байланыс контекстінде өзекті болып қала береді.

Болашақ зерттеулер бұл мәдени алмасу үдерістерінің тек элиталық ортада ғана емес, халықтық және жергілікті мәдени формаларға қалай әсер еткенін зерттеуге бағытталуы мүмкін. Сонымен қатар, парсы мәдени элементтерін өңірлік деңгейде бейімдеудің әртүрлі тәсілдеріне көбірек көңіл бөлу Үнді субконтинентіндегі мәдени алмасудың күрделі динамикасын түсінуді одан әрі байыта алады.

Авторлардың үлесі:

Бокулева Б.С. – зерттеу тұжырымдамасын әзірлеу, әдіснаманы әзірлеу, зерттеу жүргізу, деректерді талдау, қолжазбаның бастапқы нұсқасын жазу. Үлесі: 50%.

Исмагулова С.А. – әдіснаманы әзірлеу, зерттеу жұмыстарын жүргізу, зерттеу нәтижелерінің дұрыстығын тексеру, деректерді жинақтау, жүйелеу, сондай-ақ қолжазбаны ғылыми тұрғыдан редакциялау. Үлесі: 25 %.

Искакова З.Е. – зерттеу жүргізу, қолжазбаны ғылыми редакциялау және жетілдіру. Үлесі: 25%.

References

Alam, M. (2004). *The languages of political Islam in India: c. 1200–1800*. University of Chicago Press.

Asher, C. B. (1992). *Architecture of Mughal India*. Cambridge University Press.

Beach, M. C. (1981). *The imperial image: Paintings for the Mughal court*. Freer Gallery of Art.

Bhabha, H. K. (1994). *The location of culture*. Routledge.

Eaton, R. M. (2019). *India in the Persianate age: 1000–1765*. Allen Lane.

Haidar, N. N., & Sardar, M. (Eds.). (2015). *Sultans of Deccan India, 1500–1700: Opulence and fantasy*. Metropolitan Museum of Art.

Joshi, N., & Ahmed, T. (2022). The role of music and dance in Mughal court culture. *Journal of Cultural Studies, 18*(1), 33–50.

Khan, R., & Singh, P. (2024). The evolution of Mughal architecture: A comparative analysis of Persian and Indian influences. *Architectural Heritage Review, 8*(2), 112–130.

Pritchett, F. W. (1994). *Nets of awareness: Urdu poetry and its critics*. University of California Press.

Richards, J. F. (1993). *The Mughal Empire*. Cambridge University Press.

Sharma, S. (2017). *Mughal Arcadia: Persian literature in an Indian court*. Harvard University Press.

Singh, R. (2022). The legacy of Mughal art: Miniature paintings and their cultural significance. *Art History Review, 11*(4), 301–318.

Soucek, P. P. (1987). Persian artists in Mughal India: Influences and transformations. *Muqarnas, 4*, 166–181.

Stronge, S. (2002). *Painting for the Mughal Emperor: The art of the book, 1560–1660*. V&A Publications.

Truschke, A. (2016). *Culture of encounters: Sanskrit at the Mughal court*. Columbia University Press.

Welch, S. C. (1978). *Imperial Mughal painting*. George Braziller.

Авторлар туралы мәлімет:

Бокулева Бота Серикановна (жауапты автор) – PhD, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Таяу Шығыс және Оңтүстік Азия кафедрасының аға оқытушысы (Алматы, Қазақстан, e-mail: aknazar0909@mail.ru).

Исмагулова Сымбат Абсаматовна – PhD, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Таяу Шығыс және Оңтүстік Азия кафедрасының аға оқытушысы (Алматы, Қазақстан, e-mail: symbatisa@mail.ru).

Искакова Зауре Ереновна – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Таяу Шығыс және Оңтүстік Азия кафедрасының аға оқытушысы (Алматы, Қазақстан, e-mail: zaure_india@mail.ru).

Information about the authors:

Bokuleva Bota Serikkannovna (corresponding author) – PhD, Senior Lecturer at the Department of the Middle East and South Asia, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: aknazar0909@mail.ru).

Ismagulova Symbat Absamatovna – PhD, Senior Lecturer at the Department of the Middle East and South Asia, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: symbatisa@mail.ru).

Iskakova Zaure Yerenovna – Senior Lecturer at the Department of the Middle East and South Asia, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: zaure_india@mail.ru).

Сведения об авторах:

Бокулева Бота Серикановна (корреспондент-автор) – PhD, старший преподаватель кафедры Ближнего Востока и Южной Азии, Казахский национальный университет имени аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: aknazar0909@mail.ru).

Исмагулова Сымбат Абсаматовна – PhD, старший преподаватель кафедры Ближнего Востока и Южной Азии, Казахский национальный университет имени аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: symbatisa@mail.ru).

Искакова Зауре Ереновна – старший преподаватель кафедры Ближнего Востока и Южной Азии, Казахский национальный университет имени аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: zaure_india@mail.ru).

Келіп түсті: 20 ақпан 2026 жыл
Қабылданды: 24 қыркүйек 2026 жыл